

ИСЛОМ ДИНИНИ ҒОЯЛАРИНИ ТАРҒИБ ЭТИШНИНГ АХЛОҚИЙ АҲАМИЯТИ

Шамсиддинова Э.

Тошкент Давлат транспорт университети ўқитувчиси

Аннотация

Мақолада Инсониятнинг ҳар қандай жаҳолатдан халос бўлишида маърифатнинг ўрни беқиёс. Шу боис “мамлакатимизда “жаҳолатга қарши – маърифат” деган эзгу ғоя асосида ислом динининг инсонпарварлик моҳиятини, тинчлик ва дўстлик каби олижаноб мақсадларга хизмат қилишини тарғиб этиш кун тартибимиздаги доимий масалалардан бири бўлиб қолади”.

Калит сўзлар: Инсон, жамият, Шахс масъулияти, Маърифат, эзгулик, Дин, мусулмон, инсонпарварлик, қадрият.

Кириш. Маърифат хусусида баъзи бир қанча ёндошувлар мавжуд. Чунончи, Маърифат – арабча сўз бўлиб, табиат, жамият ва инсон моҳияти ҳақидаги билимлар, маълумотлар, таълим-тарбия ва маориф тизими мажмуини ифодаловчи тушунча¹. Ислום энциклопедиясида эса маърифат (арабча). – билиш, англаш, идрок этиш² маъноларида талқин қилинади. Маънавиятшунос олим М. Имомназаров таърифича: «Маърифат-маънавий камолот йўли, инсоннинг кўнгил кўзгусини сайқаллаш жараёни яъни ҳар бир инсоннинг бутун онгли ҳаёти давомида ўзлигини англаш, ўзининг Борлик ҳақиқатига нисбатини аниқлаш ва ўз руҳини Борлик ҳақиқати билан уйғунлаштириб бориш йўлидаги ҳаракати»³ - дейилади. Бизнинг таърифимизча: «маърифат – илм, ва қалбдаги уйғунлигидир». Яъни, инсон ер сайёрасидаги энг мукамал ва баркамол мавжудод ҳисобланади. Унинг мана шу баркамоллигини таъминлашда маърифат муҳим ўрин тутди.

Маърифат-маънавият ва илмнинг уйғунлиги бўлиб, инсоннинг илмий, ахлоқий, маънавий дунёқарашининг энг юқори чўққисига(маънавий баркамоллик, юксалиш) эришишига айтилади.

Бугунги глобаллашув шароитида ёш авлодни маърифат асосида тарбиялаш жамият ҳаётининг энг долзарб муаммоларидан бирига айланди.

Шуни эътироф этишимиз жоизки, ҳамма замонларда ҳам жамиятнинг, хусусан унинг моддий ва маънавий тараққиётида маърифат улкан аҳамият касб этган.

1 Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. 2010, 363-б.

2 Ислום Энциклопедияси. Т.: 2017, 297-б.

3 Имомназаров М. Миллий маънавият асослари. Т.: 2006, 406-б.

Чунончи, бир авлод вояга етиши учун кифоя бўлган давр ичида мисли кўрилмаган кашфиётлар инсоннинг турмуш тарзини ҳам, тафаккур ва дунёқарашини ҳам кескин ўзгартириб юбормоқда. Шу ўринда ўрганилиши кўзда тутилган илм-фан қачонки эзгуликка хизмат қилсагина, у ўз вазифасини тўла бажарган бўлади. Минг афсуслар билан айтамикки, бугунги кунда инсон томонидан кашф этилган илм-фан ютуқларининг барчаси ҳам инсониятга ижобий томондан хизмат қилмаяпти.

Демак, илм фан ютуқларини яхшиликка, эзгуликка йўналтиришда маърифатнинг аҳамияти муҳим. Ҳозирги кунда, инсоннинг интеллектуал салоҳияти ижтимоий ҳаётда ҳал қилувчи аҳамият касб этаётган бир вақтда маърифатли инсон муаммоси долзарб масалалардан биридир.

Илм-фан ютуқлари ва техникавий тараққиёт инсон томонидан табиатнинг ўзлаштиришдаги прогрессив имкониятларни юзага келтирди ҳамда атроф-муҳитга ҳалокатли таъсир кўрсатди. Француз социологи Ж. Эллюлнинг тахминича, табиат эндиликда бизнинг кўркем муҳитимиз бўлолмайди. Техниканинг ўзи яхлит яшаш маконига айланади, инсон ана шу маконнинг ичида яшайди⁴. Олимларнинг фикрича – техноэволюция шундай даражага айланадики, инсон унда немис файласуфи М. Хайдеггер таъбири билан айтганда, ўзининг асл мавжудлигидан воз кечади.

Испаниялик файласуф Ортега-и-Гассет инсоннинг илм-фан соҳасидаги ютуқларини таҳлил этиб, унинг иккиёқлама эканлигини кўрсатади. Илм-фан ўз олдида ё эзгуликка, ёки ёвузликка хизмат қилиш вазифасини кўяди. Шу сабабли илмни йўналтириб туриш керак, деб ҳисоблайди файласуф олим К. Ясперс. Немис файласуфи А. Хун шундай таъкидлайди: “Биз ҳаммамиз иштирокчи сифатида дунёнинг келажаги учун масъулдирмиз. Шу билан бирга бизнинг масъулиятимиз тўхтовсиз ўсиб бормоқда”⁵. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, илм-фан тарғиботини маърифатга йўналтириш фалсафанинг яна бир вазифаси саналади.

Ҳозирда илмни вайронкорликка йўналтириш қанчалик қирғинларга сабаб бўлаётганлигини ҳам гувоҳи бўлмоқдамиз. Шу ўринда Германиялик бир мактаб мудирининг ҳар янги ўқув йилида ўқитувчиларига ёзган мактубида: «Мен Гитлернинг қийноққа тутилган асирлар кампи-лагерида тирик қолган оз сонли инсонларнинг бири эдим. Мен инсон зоти кўрмаслиги лозим бўлган кўп нарсаларни кўрдим:

- жуда яхши илм олган муҳандисларнинг одамларни ўлдириш учун газли хоналар иншо этганини;

- жуда яхши илм олган докторларнинг ёш болаларни заҳарлаб қанча муддатда ўлишини кузатганини;

4 Канки В.А. Философия. Исторический и систематический курс. М.: 2000. Стр. 275.

5 Новая технократическая волна на Западе. М.: 1986, Стр. 147.

- ўта тажрибали ҳамшираларнинг уколидан чинқираб ўлган чақалоқларни кўрдим.

Мактабда аъло баҳоларга ўқиган, университетларни имтиёзли битирган билим эгаларининг инсон авлоди устида ўтказган ўта ваҳшиёна тажрибаларига гувоҳ бўлдим. Виждонсиз сифатли таълимнинг шу жиҳатидан андишам бор! Сизлар ўқувчиларингизга билимдан олдин инсонийликни ўргатинг!

Сизнинг таълимингиз ортидан ўта билимли «ҳайвонлар», ўта қобилиятли ваҳшийлар юзага чиқмасин! Ўқиш-ёзиши, кўшиш-айириши каби билимлар фарзандларимизнинг инсоний ахлоқлари гўзал бўлгандагина ҳақиқий фойдали билим бўла олади». Ҳа, диндорликни саводсизлик деб, виждоний туйғуларни паст табақага оид сифат дейдиганлар айни Гитлер тузуми ташкил этган камп-лагеридаги ваҳший мутахассислар каби фикр юритаётганлар ҳисобланади. Бу қобилиятли йиртқичлардан огоҳ бўлиш ва фарзандларимизни инсоний туйғулар остида тарбия қилишимиз виждоний бурчимиздир. Зеро, Шарқ мутафаккири Абу Ҳомид Ғаззолий Зайниддин ҳазратлари: «Бас, ҳеч бир маърифат Ҳақ таолонинг маърифатидин шарифроқ, азизроқ ва лазизроқ эмасдур»⁷- дея таъкидлайди. Бундан кўринадики, дунёвий ва диний илмни айро ҳолда эмас, балки уйғун ҳолда тарғиб қилиш мақсадга мувофиқдир. Ҳам диний, ҳам дунёвий илм эгасигина юксак маънавият ва маърифат соҳиби ҳисобланади. Аксинча, «Қаерда нодонлик, ақли заифлик, ожизлик бўлса, ўша ерда жаҳолат ин қуради, урчийди, кўпаяди. Кимда билимсизлик, фаросатсизлик, нодонлик мавжуд бўлса, у жоҳилга айланади. Шафқатсизлик, бемехрлик, зулм ва ситам унинг бутун борлигини, вужудини қамраб олади. Ҳеч ким билан келиша олмайди, ҳеч ким билан дардлаша олмайди. Бу кенг олам унга тор кўринади, сиғмайди, олам ранг-баранглигини, ҳаёт гўзаллигини ҳис қила олмайди. У учун ҳамма ёқ зулмат, рангсиз, дилгир ва дилхун»⁸.

Маърифатли инсон доимо Шарқ фалсафаси тарихида бош мавзулардан бири бўлиб келган. Абу Наср Фаробий инсоннинг барча эзгу фазилатлари илм туфайли эканлигини, инсон фақат бахтга илм ва маърифат орқали эришиши мумкинлигини айтади. Шарқ мутафаккирларидан Абу Райхон Беруний ва Абу Али ибн Сино инсоннинг бошқа мавжудотлардан фарқи унинг ақл ва тафаккури туфайли эканлигини асослашга ҳаракат қилганлар.

Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби, файласуфи Моҳандас Карамчанд Ганди ҳам илмни маърифатга асосланиши тамойилини илгари сурган. Аксинча, илм, ақл-идрок маърифат нурига таянмас экан инсоният бошига кўплаб кулфатлар келтириши мумкин. У шундай деган: «Ақл-идрокнинг ўзи(маърифатга таянмаган ақл-идрок (Ф.М.)) кўзимга балодек кўриниб кетаётган

6 <https://diyoyor24.uz/>Виждонсиз таълим «окибати». Fevral 1, 2020.

7 Абу Ҳомид Ғаззолий. Кимиёи саодат. Руҳ ҳақиқати. Т.: 2015, 58-б.

8 Жўраев Н. Тахайюл, тасаввур, тафаккур. Нитше таваллоси. Т.: 2015, 119-б.

эди. Чунки жиноятларни яшириш учун ундан ҳар қанақанги ифлос ишларда фойдаланиш мумкин бўлар эди».

Ислонда илм маърифат жуда қадрлангани барчага маълум. Яъни: “Аллоҳ сизлардан иймон келтирганларнинг ва илмга берилганларнинг даражаларини кўтарур”–дейлади Қуръони Каримнинг “Мужодаला” сурасининг 11-оятда.

“Ислон таълимотида Аллоҳ таолони таниш “маърифат”, “маърифатуллоҳ” ёки “ирфон” тушунчаси билан ифодаланеди”. Ислон маърифат, билим, ақл орқали ҳақиқатни англашга чақиради. Шу ўринда мўътазилийликнинг йирик намояндаси ал-Жоҳиз (вафоти 868 й.) ақлнинг шахс ҳаётидаги аҳамиятини қуйидагича очиб беради: “Ҳаёт ила қасамёд этаманки, кўзлар янгилишади ва ҳис-туйғу аъзолари алдайди, фақат ақлгина ҳақиқатни билишга қодир”.

Ҳадиси Шарифда: “Кимки ўзини яхши таниса, Парвардигорини ҳам, албатта, таниб олади”, дейилган. Яъни, инсон ўзининг тузилиши, мураккаб таркиби, жисмоний ва руҳоний вужудини қанчалик чуқур тафаккур билан ўрганиб, билиб борса, Аллоҳнинг улуғ ҳикмати ва беқиёс қудратининг буюк эканини шунчалик идрок этади. Ҳар бир инсон ўз маърифатини билимига қараб юқори даражаларга кўтариши мумкин”. Шу ўринда айтиб ўтиш жоизки, инсон маърифатга фақат илм орқали эришади. Ҳадиси Шарифда илм ҳақида: «Дунёда илмдан бошқа нажот йўқ ва бўлмагай» - дейилади.

REFERENCES

1. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. 2010, 363-б.
2. Ислон Энциклопедияси. Т.: 2017, 297-б.
3. Жуманиёз Султонович Раматов, Машкура Инамжанована Рахимова, & Миршод Нўъмонович Ҳасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА ИСЛОМИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1031-1036.
4. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (6), 532-536.
5. Салимов, Бахриддин Лутфуллаевич, & Ҳасанов, Миршод Нўъмонович (2022). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1345-1354.
6. Раматов, Ж. С., Баратов, Р. Ў., Кушаков, Ф. А., Валиев, Л. А., & Ҳасанов, М. Н. (2022). ЖАМИЯТДА СИЁСИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. *PEDAGOGS journali*, 19(1), 13-18.
7. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 963-969.

8. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Ҳ., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.
9. Ҳасанов, М. Н., Бекмуратов, Б. Ж., Турғунов, Б. Ш., & Маматқулов, У. С. (2022). ФОРОБИЙНИНГ ТАЪЛИМОТИДА ЁШЛАР ВА ИНСОН ТАЛИМ-ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ.
10. Ҳасанов, М. Н., Зайниддинов, Б. З., Абдухалилов, О. А., & Джурайев, Д. Д. (2022). МЕҲНАТДА ИНСОННИ ШАКЛЛАНИШДАГИ АҲАМИЯТИ.
11. Ramatov, J.S. va Hasanov, MN (2022). Ta'lim amaliyotida innovatsiyalarni jalb qilishning nazariy modelini tahlil qilish. *Sharq uyg'onishi: innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar*, 2 (6), 937-942.
12. У.К.Эрниёзов, М.Н. Ҳасанов, & Х.С.Машарипов. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЖТИМОЙ-АХЛОҚИЙ ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ АНТРОПОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 130–136.
13. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Л. А. Валиев (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИННИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.
14. J. S. Ramatov, M. Hasanov МАФКУРАВИЙ АХЛОҚ ТАРБИЯСИНИНГ АНАМИЯТИ // *Pedagogik fanlar boyicha akademik tadqiqotlar*. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mafkuraviy-ta-didlarni-oldini-olishda-ahlo-iy-tarbiyaning-a-amiyati> (kirish sanasi: 04.10.2022).
15. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР – ЖАМИЯТИМИЗ БАРҚАРОРЛИГИ ВА ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 973-979.
16. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГҲОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1161-1169.